

EL COS PARLANT I EL GEST DE LA PARAULA: LES FORMES DEL DIÀLEG EN MAURICE MERLEAU-PONTY

XAVIER ESCRIBANO

Universitat Internacional de Catalunya

La idea de diàleg es pot resseguir al llarg de l'obra de Maurice Merleau-Ponty com un motiu recurrent que assumeix moltes diverses formes i que, de manera sintètica, es podria visualitzar en les següents direccions: a) el diàleg de l'organisme amb el seu medi; b) el diàleg dels sentits amb el món de la percepció; c) el diàleg mut del gest; d) el diàleg eloqüent de la paraula i, finalment, e) el diàleg perceptiu-creatiu de l'artista amb el món i la seva represa per part de l'espectador. En aquesta breu exposició ens centrarem en els punts (c) i (d), el diàleg a través del gest i de la paraula, els quals es donen estretament entrelaçats en el pensament del fenomenòleg francès.

Merleau-Ponty admet que la filosofia o el pensament de l'època moderna topa necessàriament amb el «problema de l'altre»: ¹ el reconeixement, la comunicació o l'amor, per

1. Cf. V. DESCOMBES, *Lo mismo y lo otro. Cuarenta y cinco años de filosofía francesa: 1933-1978*, Madrid: Cátedra, 1988, p. 42, en què pot trobar-se una formulació concisa del «problema de l'altre» en la filosofia francesa contemporània.

exemple, es presenten com a operacions intersubjectives en les quals l'altre subjecte humà sembla fer-se accessible, però si aquest altre, com jo, es defineix per la consciència que té d'ell mateix i per l'autopossessió de la seva interioritat en primera persona, aleshores, ens hem de preguntar com podria establir-se una connexió certa entre aquells fenòmens visibles –com el gest o la paraula– en què s'anuncia la presència aliena i aquesta interioritat recòndita, absent i recollida en si mateixa, que he de pressuposar-li per l'experiència que tinc de mi mateix.

L'autor de *Phénoménologie de la perception*, però, qüestiona críticament els mateixos termes de la discussió: en primer lloc, no admet el pressupòsit que el jo pugui definir-se com a autoconsciència i, seguidament, rebutja la divisió dualista de la realitat en dos ordres incommunicats, l'ordre d'allò intern o *per-a-si* i l'ordre d'allò extern o *en-si*. Si existeix el veritable diàleg, llavors ha de consistir a fer-se co-particips d'un mateix esforç d'expressió, que requereix ser capaç de situar-se recíprocament en la perspectiva de l'altre.

La intersubjectivitat és, per a Merleau-Ponty, en un nivell fonamental i originari, «intercorporeïtat» o, com diu en altres ocasions, «intersubjectivitat carnal». La nostra vida interpersonal i social suposa de bell antuvi una «proto-història d'éssers carnals copresents en un sol món»,² és a dir que, per dessota de la nostra existència individual i personal ha de pressuposar-s'hi un nivell en el qual, en tant que subjectes encarnats, constituïm òrgans d'una mateixa intercorporeïtat. De la mateixa manera que el meu cos no és una massa opaca que s'interposa entre la consciència i el món, sinó precisament el vehicle del meu ésser-en-el-món, tampoc el cos de l'altre constitueix una frontera insuperable que m'oculta el seu ésser, sinó que, en la mesura en què es diri-

2. M. MERLEAU-PONTY, *Signes*, París: Gallimard, 1960, p. 227.

geix intencionalment al mateix món i s'hi comporta, l'altre és una variació possible del meu propi comportament: quan l'altre actua em sento actuant en ell i quan l'altre em mira em sento mirant-me des d'ell. És possible reefectuar d'alguna manera les operacions de l'altre com si el seu cos fos una extensió del meu, o com si ambdós forméssim part d'un mateix ésser que comunica interiorment. Així, prossegueixo una mirada aliena que apunta cap al món i els gestos o intencions de l'altre constitueixen una extensió de la meva mateixa corporeïtat: el meu tacte es perllonga en les mans de l'altre i puc, fins a cert punt, fer-me càrrec del seu dolor. La nostra corporeïtat és, amb la presència de l'altre, intercorporeïtat. El meu cos s'amplia amb els cossos dels altres. En definitiva, pot dir-se que, per a Merleau-Ponty, la intersubjectivitat i el diàleg és, en primer lloc, quelcom carnal: aquest nivell de muda comunicació és el que es prossegueix i es transforma en el diàleg pròpiament lingüístic.

Així doncs, per Merleau-Ponty existeix una essencial continuïtat entre la relació gestual muda amb l'altre fundada en la intercorporeïtat i la relació amb l'altre a través de la paraula, tal com es realitza en el diàleg pròpiament lingüístic: «la paraula... pren el seu impuls, ve embolcallada en l'onada de la muda comunicació»;³ «el llenguatge –diu en un altre passatge– pot variar i amplificar tant com es vulgui la comunicació intercorporal: té el mateix ressort, el mateix estil que ella».⁴

Precisament en l'assaig titulat *La perception d'autrui et le dialogue*, que es troba a *La Prose du monde* (1969), l'autor subratlla aquesta continuïtat gest-paraula: la relació amb

3. *Ibid.*, p. 24.

4. *Ibid.*, p. 27.

l'altre s'inicia com a «relació silenciosa»,⁵ tot i que sigui eloqüent, mentre que la paraula perllonga i transforma la «muda relació amb l'altre». Tant el cos gestual com la paraula no s'interposen entre el jo i les coses, sinó que «el jo que parla es troba instal·lat en el seu cos i en el seu llenguatge no com en una presó, sinó al contrari, com en un aparell que el transporta màgicament a la perspectiva de l'altre».⁶ Una i altra forma de comunicació dialògica són possibles per la participació comuna en una corporeïtat anònima i per la pertinença a un mateix món cultural: «la llengua comuna que parlem és quelcom semblant a la corporeïtat anònima que comparteixo amb altres organismes».⁷

Tanmateix, malgrat que la comunicació amb l'altre es fonamenti en la familiaritat amb els gestos o amb les paraules d'una llengua comuna, com passa en la lectura d'un llibre d'un autor a qui llegeixo per primera vegada, per tal que l'altre pugui aparèixer com a veritable altre, o perquè l'autor del llibre pugui ser reconegut en la seva veu singular «cal que en un determinat moment em vegi sorprès, desorientat, i que ens trobem amb l'altre, no en allò que tenim de semblant, sinó en allò que tenim de diferent, i això suposa una transformació de mi mateix, així com de l'altre».⁸ Però per tal que l'estranyesa de l'altre no esdevingui no-sentit indesxifrable, els seus gestos, el seu discurs, han de proporcionar-me certs punts d'ancoratge, que facin possible la transició dels significats ja coneguts a aquells altres de nous: «l'altre organisme, en comptes de “comportar-se” com jo, empra amb totes les coses del món un estil que al principi esdevé misteriós, però que almenys se m'apareix de cop com a estil, ja que

5. M. MERLEAU-PONTY, *La prose du monde*, París: Gallimard, 1997, p. 185.

6. *Ibid.*, p. 29-30.

7. *Ibid.*, p. 194-195.

8. *Ibid.*, p. 198.

respon a certes possibilitats de les quals les coses del meu món es troben com aureolades (*nimbées*)». ⁹

En aquest sentit, el comportament o el discurs d'altri em permet la transició cap a una nova forma de dirigir-me al món o de veure'l, en la mesura que la seva estranyesa i novetat no m'aclapara i m'abandona en la més gran perplexitat, sinó que em facilita els punts de recolzament, punts d'ancoratge, o punts d'atracció suficients per acomodar-me a un comportament o una comprensió del món que no és la meva: «la racionalitat, l'acord entre els esperits no exigeixen que anem tots plegats a la mateixa idea pels mateixos camins, o que les significacions puguin contenir-se en una definició, l'única que aquella exigeix és que tota experiència aportí punts d'atracció per a totes les idees i que les idees tinguin una configuració». ¹⁰ Dit d'una altra manera: «Així com en definitiva la nostra percepció dels altres éssers vius depèn de l'evidència del món sentit, el qual s'ofereix a conductes que són *altres* però tanmateix comprensibles, de la mateixa manera la comprensió d'un veritable *alter ego* suposa que el seu discurs, en el moment que el comprenem, però sobretot en el moment que se sostreu de nosaltres i amenaça de convertir-se en no-sentit, té el poder de refer-nos a la seva imatge i d'obrir-nos a un altre sentit». ¹¹ Enfront de la inacessibilitat de l'altra consciència, l'altre «es pot fer valdre davant de mi en la mesura en què jo també soc paraula, és a dir, capaç de deixar-me dur pel moviment del discurs cap a una nova situació de coneixement». ¹²

Entre el jo i el tu entesos com a paraula o expressió, Merleau-Ponty no veu erigir-se la rivalitat de les conscièn-

9. *Idem.*

10. *Ibid.*, p. 198-199.

11. *Ibid.*, p. 199.

12. *Ibid.*, p. 198-199.

cies mútuament inaccessibles, com ja avançava a *Phénoménologie de la perception*, en què destacava que tot veritable diàleg implica l'experiència d'una forma de comunitat que, en obrir-me a la novetat de l'altre, esdevé ocasió de descobrir la pròpia novetat: «En l'experiència del diàleg, es constitueix entre l'altre i jo un terreny comú, el meu pensament i el seu no formen més que un sol teixit, les meves frases i les de l'interlocutor venen suscitées per l'estat de la discussió, s'insereixen en una operació comuna de la qual cap de nosaltres no n'és el creador. Esdevé aquí un *ésser a dos*, [...] som, l'un per l'altre, col·laboradors en una reciprocitat perfecta, les nostres perspectives llisquen una dintre de l'altra, coexistim a través d'un mateix món». Tant és així, que el veritable diàleg ens condueix més enllà de nosaltres mateixos en una mena d'autodescobriment obert a sorpreses: «l'objecció de l'interlocutor fa sorgir de mi uns pensaments que jo no sabia que posseïa». ¹³ La perspectiva de l'altre té una productivitat en la formació espontània del propi pensament: «la paraula d'altri no només desperta en mi pensaments anteriors ja formats, sinó que a més m'introdueix en un moviment de pensament del qual jo no hauria estat capaç per mi mateix, i m'obre finalment a significacions estranyes». ¹⁴

En el diàleg semblen difuminar-se les diferències entre jo i l'altre, a la vegada que s'entrellacen els papers actiu i passiu, assignats respectivament al parlar i l'escoltar: «jo no soc únicament actiu quan parlo, sinó que la meva paraula es troba ja prèviament precedida en l'oient; ni soc sols passiu quan escolto, perquè parlo segons... el que diu l'altre. Parlar no és només una iniciativa meva, així com escoltar no és només acceptar la iniciativa de l'altre, i això, en dar-

13. M. MERLEAU-PONTY, *Phénoménologie de la perception*, París: Gallimard, 1945, p. 407.

14. M. MERLEAU-PONTY, *La prose du monde*, op. cit., p. 165.

rera anàlisi, es deu al fet que, com a subjectes parlants que som, *continuem*, reprenem un mateix esforç, més antic que nosaltres, en el qual ens trobem ambdós inserits, i que és la manifestació, l'esdevenir de la veritat». ¹⁵ «En la paraula es realitza l'impossible acord de les dues totalitats rivals, no perquè ens faci entrar novament en nosaltres mateixos i trobar quelcom semblant a un esperit únic del qual participéssim, sinó perquè ens concerneix, ens toca de costat, ens sedueix, ens arrossega, ens transforma en l'altre, i a ell en nosaltres, perquè acaba amb els límits d'allò meu i d'allò que no és meu i fa cessar l'alternativa d'allò que té sentit per a mi i d'allò que per a mi és un no-sentit, de mi com subjecte i de l'altre com a objecte». ¹⁶

Per altra banda, Merleau-Ponty subratlla l'aspecte simultàniament creatiu i comunicatiu del llenguatge, de forma que una veritable expressió és aquella que suscita en l'interlocutor noves recerques, li prescriu noves tasques o el condueix cap a noves significacions. ¹⁷ La comunicació lingüística suposa l'encarnació i la participació activa de l'altre: «Jo no comunico amb els altres dipositant tot el meu pensament en unes paraules en les quals ells vindrien a recollir-lo, sinó component, amb la gola, la veu, l'entonació, i per suposat també amb les paraules, les construccions que prefereixo, el temps que he decidit donar a cada part de la frase, un enigma que no és susceptible més que d'una sola solució, de forma que l'altre, acompanyant en silenci aquesta melodia eriçada de canvis de claus, d'elevacions i de caigudes, acaba per prendre-la pel seu compte i dir-la amb mi, que és en el que consisteix comprendre». ¹⁸ La

15. *Ibid.*, p. 200.

16. *Ibid.*, p. 202.

17. *Ibid.*, p. 81.

18. *Ibid.*, p. 42-43.

innovació en el llenguatge és un resultat de la voluntat de comunicar-se: «allò que sosté la invenció d'un nou sistema d'expressió és, per tant, l'impuls dels subjectes parlants que volen comprendre's i fan ús com si es tractés d'una nova manera de parlar de les gastades despulles d'un altre mode d'expressió».¹⁹

Per a finalitzar, com hem vist al llarg d'aquesta sumària exposició, Merleau-Ponty concep el diàleg gestual i lingüístic com una operació de transformació recíproca: el diàleg no és un afer que passa entre dues consciències aïllades, sinó que té lloc o esdevé «per un ésser que té cos i llenguatge, cadascú dels quals estira de l'altre per mitjà de fils invisibles com els que sostenen les marionetes, fent parlar, fent pensar l'altre, fent-lo convertir-se en allò que ell és, i que no hauria estat per ell mateix. [...] El món comunicatiu no és un feix de consciències paral·leles. Les petjades es barregen i passen l'una a l'altra».²⁰

19. *Ibid.*, p. 50.

20. M. MERLEAU-PONTY, *Signes, op. cit.*, p. 27-28.